

Бадер С. О. Проблема розвитку креативного мислення старших дошкільників у психолого-педагогічній літературі. / С. О. Бадер, К.Є. Каз // Проблемы современного педагогического образования. – 2015. – № 48(3). – С. 37-43.

Педагогіка

УДК 159.955

Бадер Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Каз Катерина Євгеніївна, магістрантка кафедри дошкільної та початкової освіти

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. Стаття посвячена проблеме развития креативного мышления у детей старшего дошкольного возраста. Проанализировано сущность понятий «креативность», «креативное мышление»; охарактеризованы особенности развития креативного мышления в дошкольном возрасте. Выделены признаки креативного мышления у старших дошкольников.

Ключевые слова: креативность, креативное мышление, дивергентное мышление, креативное мышление дошкольника, творчество.

Annotation. The article is devoted to the problem of development of creative thinking in children of preschool age. The essence of the concepts of «creativity», «creative thinking» is analyzed; the features of the development of creative thinking in the preschool age are characterized. The signs of creative thinking at the senior preschool age are marked.

Key words: creativity, creative thinking, divergent thinking, the creative thinking of preschool age children, creation.

Вступ. Сучасний світ як ніколи потребує високоінтелектуальних, нестандартно мислячих особистостей, які здатні творити нове, продукувати та упроваджувати інновації. Саме тому проблема творчості, креативності та креативного мислення є такою, що досліджується багатьма науками, зокрема в галузі психології, педагогіки, менеджменту та маркетингу тощо. Тому, важливим є вже у дошкільному дитинстві розвивати творчий початок у дітей, вчити не лише приймати факти, а й аналізувати їх, критично оцінювати, стимулювати дітей до нетрадиційного вирішення тих чи інших життєвих труднощів. Звідси випливає необхідність розвитку креативного мислення дошкільників.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є аналіз проблеми розвитку креативного мислення дошкільників у науковій психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження творчості та креативності є однією з найперспективніших сфер сучасної психолого-педагогічної науки. Значний вклад у розвиток цього напрямку зробили Д. Богоявленська, А. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, Б. Теплов, М. Холодна, В. Шадриков, О. Яковлева та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що є різноманітні підходи до визначення поняття „креативність”, зокрема вона розуміється як:

- досягнення креативного результату в процесі напруженої діяльності у сприятливому середовищі (Г. Еквалл, С. Ісаксен, Р. Муні, М. Роудз);
- інтелектуальна активність особистості (Д. Богоявленська);
- когнітивний процес (Дж. Гілфорд, Е. П. Торренс, Д. Треффінджер);
- здібність до загостреного сприйняття недоліків та пропусків у знаннях, чутливість до дисгармонії тощо (Є. П. Торренс);

– здібність дивуватися, пізнавати щось нове, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового і здібність до глибокого усвідомлення свого досвіду (Е. Фромм).

Не дивлячись на розбіжність у трактуванні сутності креативності, учені наголошують на принципово новому продукті як результаті цього процесу, або новому баченні на існуючі ідеї, факти. Так, Д. Богоявленська вивчає креативність як комплексне явище і визначає креативність як здатність до прояву вищого рівня виконання будь-якої діяльності, її перетворення та розвитку. У якості системоутворюючого фактору креативності вона розглядає інтелектуальну активність як інтегральне утворення, властивість цілісної особистості, що відбиває процесуальну взаємодію інтелектуальних та мотиваційних компонентів системи в їх єдності і забезпечує здатність особистості до ситуативно нестимульованої продуктивної діяльності [1, с. 299].

Цікавою є думка Дж. Гілфорда, який вважав креативність категорією мислення та виокремив її параметри:

– семантична спонтанна гнучкість – здатність продукувати різні ідеї у нерегламентованій ситуації;

– образна адаптивна гнучкість – здатність змінити форму стимулу так, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання;

– семантична гнучкість – здатність виділяти функцію об'єкту і запропонувати його нове використання;

– оригінальність – здатність продукувати віддалені асоціації, незвичайні відповіді; здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;

– здатність вирішувати проблеми, тобто здібність до аналізу і синтезу;

– здібність до продукування різних ідей (гнучкість);

– здібність до виявлення і постановки проблем; здібність до генерування великого числа ідей [2, с. 24–28].

Вітчизняний дослідник В. Моляко, у свою чергу, виділяє фактори креативності, а саме: оригінальність (здатність продукувати ситуації, незвичні відповіді, рішення, нестандартність); семантична гнучкість (здатність виділяти

функції об'єкта і пропонувати різноманітні способи використання останнього); образна адаптивна гнучкість як здатність змінювати форму об'єкта таким чином, щоб побачити у ньому нові можливості; семантична стихійна гнучкість (здатність знаходити різноманітні ідеї у відносно обмеженій ситуації) [3, с. 45].

Аналіз наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних учених із проблем креативності дав підставу зробити висновок, що креативність слід розглядати як підґрунтя творчої активності людини, що необхідна для самоактуалізації та творчої самореалізації особистості у різних видах життєдіяльності. Отже, з огляду на сказане вище, креативність є характерною ознакою творчої особистості, спроможної реалізовувати свій творчий потенціал із власної ініціативи з вибором відповідних засобів.

Отже, під **креативністю** у сучасній психолого-педагогічній науці сьогодні розуміють здатність особистості сприйняти проблему та, використовуючи найоптимальніші для цього можливості, створити новий, оригінальний продукт соціальної важливості.

У свою чергу, сучасний словник з педагогіки подає визначення креативного мислення – це здатність висловлювати незвичайні ідеї, нетрадиційно мислити, швидко розв'язувати проблемні ситуації [4, с. 67]. Дослідження креативного мислення є доволі складним та викликає чималу кількість суперечок, оскільки накопичено достатньо емпіричних фактів щодо даної проблеми.

У зарубіжній психолого-педагогічній науці креативне мислення розглядають як здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення та здатність ризикувати (дивергентне мислення), гнучкість мислення, швидкість мислення, багату уяву, сприйняття неоднозначних речей, високі естетичні цінності, розвиток інтуїції (Дж. Гілфорд, Р. Сімпсон).

К. В. Тейлор розглядає креативне мислення як сукупність різних здібностей, кожна з яких може бути представлена в різному ступені.

Є. Торренс визначив креативне мислення як виникнення чутливості до проблем, пов'язаних з недоліком знань, ідентифікацією труднощів, процесом

виникнення здогадок та формуванням гіпотез. Автор виділив параметри, що характеризують креативне мислення особистості:

- легкість – швидкість виконання текстових завдань;
 - гнучкість – кількість переключень з одного класу об'єктів на другий під час відповідей;
 - оригінальність – мінімальна частота даної відповіді до подібної групи;
- точність виконання завдань [5].

Учені (А. Лук, А. Матюшкин) визначили та охарактеризували структурні компоненти креативного мислення, до яких належать: здатність користуватися різними формами доказів; схильність до сумнівів; почуття новизни; гостра думки; інтуїція; естетичне почуття краси; творча уява; здатність відкривати аналогії; сміливість та незалежність суджень; інтерес до парадоксів; логічна строгість [6].

Отже, **креативне мислення** – це здатність людини не стандартно вирішувати завдання, що стоять перед нею, і знаходити нові, ефективніші шляхи досягнення своїх цілей; особливий вид діяльності, спрямований на: рішення поставленої задачі; знаходження нових способів вирішення; створення проектів, предметів (мистецтва дизайну, реклами тощо); перетворення сприйняття, особистісний ріст, творчу реалізацію.

Креативне мислення має велике значення у процесі дослідження чи будь-якої іншої праці людини, адже наскільки людина мислить нестандартно, настільки і буде високою, цікавою і потрібною її творча діяльність, тим більшу користь вона принесе суспільству. Саме тому важливо розвивати такий тип мислення починаючи з дошкільного дитинства. Натомість, означений напрямок не є всебічно дослідженим у науковій психолого-педагогічній літературі.

Проблема креативного мислення дошкільників висвітлена у роботах М. Подд'якова. Він виокремлює структуру творчої спрямованості людини, яка складається з кількох компонентів: потребнісно-мотиваційного; формування цілей; емоційної регуляції; системи пізнавальних засобів, які використовує людина (поняття, образи, дослідницькі стратегії); результатів пізнавальної

діяльності; активного, творчого ставлення дитини до світу, яке ґрунтується на її мотиві до винайдення нових засобів дії і видів діяльності; здатності творчо мислити [7].

Цікавою є думка А. Матюшкіна, який розглядає креативне мислення дошкільників як основу обдарованості. Важливою характеристикою креативного мислення дітей автор називає виражену пізнавальну потребу. У свою чергу, до характерологічних особливостей обдарованості належать: ініціативність, наполегливість, уникнення шаблонів. Процес розвитку обдарованої дитини відбувається інтенсивніше, а особистісно-індивідуальні особливості виражені яскравіше і проявляються раніше, ніж у інших дітей. Ці особливості належать до „психосоціальної чуйності” (загострене почуття справедливості, динамічний моральний розвиток, висока емоційна чутливість, почуття відповідальності) [6]. Отже, розвиток креативного мислення пропорційно впливає на інтелектуальний розвиток дошкільника.

Аналіз прояву креативності та креативного мислення дітей старшого дошкільного віку здійснила В. Антонішина, яка виокремлює такі структурні компоненти креативності: когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний. Когнітивний компонент зумовлений необхідністю креативних здібностей, основу яких складають інтелектуальні здібності. Тобто розвиток інтелекту виступає своєрідною базою, визначаючого прояв і розвиток креативних здібностей (ядра креативності). Емоційно-ціннісний компонент креативності дозволяє визначити особистісну значущість реалізації креативності в процесі творчої діяльності, виявити її зміст. Практично-діяльнісний компонент дозволяє визначити готовність до реалізації креативної діяльності [8, с. 76].

Крім того, вчена визначає критерії креативності дітей старшого дошкільного віку: швидкість (здатність виробляти велику кількість ідей), оригінальність (здатність виробляти незвичайні, нестандартні ідеї), гнучкість (здатність застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні проблем) [Там

само, с. 77]. Очевидно, що креативне мислення дітей старшого дошкільного віку також має відповідати означеним критеріям.

Варто звернути увагу на дослідження М. Гнатко, який виокремлює поняття „актуалокреативогенезу” (АКГ). Результати його роботи засвідчили, що АКГ має три періоди становлення: дошкільний (3 – 7 років), шкільний (7 – 17 років) та постшкільний вік (17 – 20 років і більше). В останній період завершується процес формування актуальної креативності, який складається з двох попередніх періодів. У свою чергу, дошкільний період АКГ характеризується такими фазами як „сенсibiliзаційна” (вік 3 – 5 років), „сатураційна” (вік 5 – 6 років) та „орієнтаційна” (вік 6 – 7 років).

Перша фаза характеризується тим, що діти прагнуть проявляти потенційну креативність, більше контактувати з найрізноманітнішими якостями навколишнього світу: формами, розмірами, відтінками барв тощо (підвищена позитивна чутливість потенційного креативу до цих якостей).

На другій фазі відбувається перенасичення продуктами активної пізнавальної взаємодії з універсумом. Спостерігається яскраво виражений спад відповідного прагнення і пов'язаної з ним активності.

І, нарешті, на третій фазі дитина шукає імпонуючі, привабливі орієнтири тієї чи іншої доступної діяльності – читання, ходіння тощо у вигляді відповідних ланцюжків нескладних дій.

Ці фази належно реалізуються, якщо немає негативних чинників впливу на АКГ [9, с. 32–35].

Схожої думки дотримується О. Дьяченко, яка виявила такі особливості розвитку креативного мислення дошкільників: діти від 3 до 5 років будують новий образ на основі певного елемента реальності; причому, цей елемент стає центральною частиною нового образу. У віці 4 – 5 років рівень продуктивної уяви знижується, що пов'язується із спрямованістю дітей на засвоєння норм, правил і зразків діяльності. Діти віком 6 – 7 років починають користуватися новим типом створення образу: елементи реальності відходять на друге місце в новому образі, що й забезпечує оригінальність та продуктивність рішень

[10, с. 60–64]. Це доводить думку про необхідність розвитку креативного мислення саме на етапі старшого дошкільного віку.

Узагальнення думок різних учених (В. Антонішина, М. Гнатко, М. Поддяков, А. Матюшкін) дало нам змогу визначити певні показники креативного мислення дітей старшого дошкільного віку. До них ми віднесли:

- чутливість до проблем, готовність їх розв'язувати власними силами, відкритість новим ідеям інтерес до невідомого;
- уміння підійти до проблеми з різних точок зору;
- вносити щось нове, висувати оригінальні ідеї, розв'язувати нові завдання у різних видах діяльності, зокрема, у грі;
- уміння швидко переходити від одного способу розв'язання завдань до іншого;
- переконструювати елементи в нових комбінаціях (комбінаторні властивості);
- сміливість і незалежність суджень, неупередженість оцінок дотепність, почуття гумору, інтерес до парадоксів;
- самокритичність, здатність посміятись над собою;
- використання різних форм доказів;
- розвинена уява, метафоричність (створення фантастичних ідей), уміння дивуватися;
- здатність прогнозувати, передбачати, формулювати гіпотези, робити припущення;
- схильність відмовлятися від шаблонів, відходити від зразків, спроможність виходити за межі заданої ситуації;
- високий рівень пізнавальної активності, допитливість тощо.

Очевидно, щоб розвивати креативне мислення особистості вихователь повинен поєднувати пізнавальну, пошукову активність та ініціативу дитини, створювати умови для розвитку креативного мислення, використовувати різні форми, методи, прийоми, засоби діяльності, створюючи атмосферу, яка сприятиме появі нових ідей та думок, що допоможе дитині краще

пристосуватися до світу, оточення, інших людей та до самого себе. На цьому наголошує у своїх дослідженнях В. Дружинін, підкреслюючи, що креативне мислення актуалізується лише тоді, коли це дозволяє середовище. Розвиток креативного мислення старшого дошкільника залежить від певних умов, зокрема, від того, що не існує: зразка регламентованої поведінки, позитивного зразка творчої поведінки, умов для наслідування творчої поведінки, соціального підкріплення творчої поведінки [11].

Схожої думки дотримується і С. Рубінштейн, вважаючи, що кожна педагогічна система розвитку креативного мислення дітей повинна передбачати розвиток їхнього мислення (особливо образного) і уяви, а також оволодіння довільністю (вмінням визначати мету і досягати її), самостійністю і свободою мовленнєвої поведінки (обирати тему висловлювання, засоби її розкриття, найкращого, найточнішого оформлення). Учений писав: "...Для того, щоб в результаті розумового процесу розв'язати задачу, треба прийти до більш адекватної свідомості" [12, с. 48], тобто використовувати різні операції розумового процесу.

Висновки. Отже, креативне мислення тлумачиться як такий тип мислення, що дозволяє генерувати нові ідеї, продукти тощо. Старший дошкільний вік є одним з найбільш чутливих етапів щодо розвитку креативного мислення дітей. Так, у старшому дошкільному віці вдосконалюються можливості дитини діяти самостійно, на власний розсуд, ініціативно, творчо, що виявляється в практичних діях, мисленні, почуттях, у спілкуванні з оточуючими, ставленні до самої себе. Натомість, принципової важливості набуває створення необхідних умов у ДНЗ, які сприятимуть процесу розвитку дивергентного типу мислення, що, у свою чергу, вимагає якісної підготовки фахівців дошкільної галузі.

Література:

1. *Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : ИЦ “Академия”, 2002. – 320 с.*
2. *Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking / J. P. Guilford // Productive thinking in education. – The National Education Association, 1968. – P. 5–21.*
3. *Моляко В. А. Психология детской одарённости. / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К. : Знание, 1995. – 83 с.*
4. *Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2001. – 173 с.*
5. *Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in its testing / Ellis Paul Torrance // The nature of creativity / R. Stemberg, T. Tardif (eds). – 1988. – P. 43–75.*
6. *Матюшкин А. М. Загадка одаренности. / А. М. Матюшкин. – М. : Школа-Пресс, 1993. – 128 с.*
7. *Поддъяков Н. Н. Творчество и саморазвитие детей дошкольного возраста. / Н. Н. Поддъяков. – Волгоград : Перемена, 1994. – 48 с.*
8. *Антонішина В. Л. Структурний аналіз креативності дітей старшого дошкільного віку / В. Л. Антонішина // Наукові праці. – Вип. 161. – Т. 173. – С. 76–79.*
9. *Гнатко Н. М. Проблема креативности и явление подражания. / Н. М. Гнатко. – М. : ИП РАН, 1994. – 247 с.*
10. *Дьяченко О. М. Об особенностях воображения у детей дошкольного возраста / О. М. Дьяченко // Новые исследования в психологии. – 1979. – №2 (21). – С. 60–64.*
11. *Дружинин В. Н. Психология творчества / В. Н. Дружинин // Психологический журнал. – 2005. – № 10. – С. 101–109.*
12. *Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2009. – 620 с.*